

En biografi om en bok

CODEX UPSALIENSIS B 68

FRÅN 1430

Jonas Nordin & Janken Myrdal (red.)

Konferenser 103

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKVITETS AKADEMIEN

En biografi om en bok: Codex Upsaliensis B 68 från 1430. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA). *Konferenser* 103. Stockholm 2020. 243 s.

ABSTRACT

(A biography of a book: Codex Upsaliensis B 68 from 1430.) A large proportion of European medieval art consists of illuminated manuscripts. In Sweden, the bulk of preserved images are mural paintings in churches, but the realm is not void of illustrated manuscripts. While Continental illuminated manuscripts are mainly religious, the Swedish are generally law codes.

In the present volume, one such law code, Uppsala University Library B 68, written in 1430, is examined from a wide variety of aspects. The text with its marginalia is presented. An analysis of the parchment reveals that the skin used is exclusively from calf. Through paleographic analysis, in combination with examination of the images, the commissioner of the book and the scribe are identified. Elin Bengtsdotter, who commissioned the book, belonged to the highest nobility, and Hans Kyle, who copied the text, was a clerk who had worked for King Eric of Pomerania (r. 1412–1439). The artist who made the images remains unknown, however.

The seventeen full-page illustrations are given due treatment. The enigmatic second image, showing Christ on the Cross, has been erased at some period. The post-medieval history of the manuscript is unravelled, but the person who effaced the image cannot be identified with any certainty. Other images describe life in Sweden before the great rebellion that eventually dethroned King Eric, and the images give hints about the ideological climate in Sweden at the time. One chapter is devoted to scornful and eccentric marginalia in this and other medieval manuscripts.

KEYWORDS

illuminated manuscripts, law codes, parchment, marginalia, prosopography, images of Christ, medieval art history, Olof Rudbeck, Gothicism

© 2020 Författarna och KVHAA, Stockholm, Sverige

ISBN 978-91-88763-18-1

ISSN 0348-1433

Utgivare: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
(KVHAA, The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities)
Box 5622, SE-114 86 Stockholm, Sweden
<http://www.vitterhetsakademien.se>

Distribution: eddy.se ab, Box 1310, SE-621 24 Visby, Sweden
<http://vitterhetsakad.bokorder.se>

Omslagsbild: B 68 (1430) utställd i visningssalen på Uppsala universitetsbibliotek, uppslag
Konungsbalken, folio 19v–20r. Foto: Per Cullhed

Samtliga färgillustrationer är ur Uppsala universitetsbibliotek, B 68, där annat inte anges.
Handskriften är digitaliserad och kan hämtas via
<<http://urn:nbn:se:alvin:portal:record-73176>>

Omslag och grafisk form: Bitte Granlund/Happy Book

Tryck: DanagårdLiTHO, Ödeshög, Sverige 2020

JANKEN MYRDAL

Beställare och skrivare

För Uppsalahandskriften B 68 kan vi identifiera både beställare och skrivare. Jag skall här ge en del personhistoriska upplysningar rörande dessa, vilket är nödvändigt för analysen av bilderna. Vad gäller konstnären, se Eva Lindqvist Sandgrens respektive Anna Nilséns bidrag i denna volym.

BESTÄLLARE: ELIN BENGTSDOTTER

Bildernas vittnesbörd

En av bilderna i B 68 har som inledningsbild till Giftermålsbalken ett par där kvinnan markeras som dominerande. Båda personerna har kläder som visar att de tillhör de högsta samhällsklasserna. Mannen har en hatt med tygsjok, ett gehäng, vilket är en statusmarkering. Han har också en brämad kappa och hosorna, två långa strumpor, har olika färger. Även de två snabelskorna är olikfärgade. Kvinnan har en lång mönstrad klänning med trumpetärmar. (Allmänt om kläderna i handskriften, se Eva Lindqvist Sandgrens bidrag på sidan 90–91 i denna volym.) Eftersom kvinnan har håret täckt av en mössa är det själva giftermålet snarare än trolovningen som visas.

De tar varandra i hand, vilket är vanligt på medeltida bilder av fästfolk och par som gifter sig, men hon gör ytterligare en gest: hon lägger sin vänstra hand på hans arm. Detta är en dominansgest, väl känd från medeltid och senare tid. Dessutom står hon till höger om mannen. I de flesta motsvarande bilder står kvinnan till vänster.¹ Det är således ingen tvekan om att kvinnan markeras som dominerande, och i tidens kontext kan detta endast tolkas som att hon är av högre börd.

Jag började leta efter ett par som motsvarade denna relation och som kunde ha en re-

1 Janken Myrdal, "Kvinnosaksfrågan omkring år 1430", *Historisk tidskrift*, 138 (2018) s. 65.

lation till lagboken. Roger Axelsson, och Kaj Janzon, genealoger på Riksarkivet, gav mig genast ett namn: Elin (Helena) Bengtsdotter. De påpekade att hennes äktenskap var en sådan mesallians och att hon dessutom var mor till den man som blev lagman i Östergötland 1429 och alltså hade ett behov av en rikt utstyrd lagbok just när handskriften tillkom.

Det fanns ytterligare en ledtråd. Ett par av bilderna tar upp ett kvinnooperspektiv: orättvisor i lagen mot kvinnan illustreras dels vad gäller arv, dels vad gäller köpenskap. I en artikel har jag menat att en orsak till att detta lyfts fram i bilderna var att en kvinna, nämligen Elin, var beställare med inflytande över bildernas utformning.² Att hon beställde en laghandskrift till sin son kan också ha berott på att det för henne var ett slags revansch: denna betydelsefulla position återgick till hennes närmaste släkt.

Elin och Ragvald

Elin och hennes släkt har en artikel i den första volymen av *Äldre svenska frälsesläkter (ÄSF)*, som är standardverket om den svenska adeln under medeltiden.³ Eftersom de var lagmän och häradshövdingar nämns de också i Almquists översikt.⁴ Sammanställningen nedan bygger, då inte annat anges, på dessa verk. För att komplettera bilden har Kaj Janzon skrivit en artikel i denna volym (på sidan 77) om den lagmansläkt Elin tillhörde och om hennes son Olof Ragvaldsson som blev lagman.

Vi vet att Elin och hennes man bytte bort hennes morgongåva till Bo Jonsson (Grip), och eftersom han dog 1386 måste såväl bröllopet som bytet ha skett dessförinnan. Elins son Olof var myndig 1412, blev häradshövding 1427 och två år därefter lagman. Han bör ha varit född senast i början av 1390-talet. Elin själv kan ha fötts på 1360-talet eller i början av 1370-talet. Hon var död 1432, då ett arvsskifte gjordes efter henne. Hon bör då ha varit närmare eller omkring sjuttio år.

Elin hade gift sig med Ragvald Filipsson, som förekommer i källorna från 1370 och framåt och redan då nämns som riddare. Han har varit född senast på 1350-talet och var troligen äldre än sin hustru. Som framgår av Kaj Janzons artikel tillhörde han en uppåttstigande ätt ur lågfrälset som var väl etablerad i Västmanland. Ragvald var genom 1370-talet trogen den gamla kungaätten men bodde kvar i Sverige och kom att knytas till Bo Jonsson (se nedan).

2 Myrdal (2018) s. 73 f.

3 Jakob Koit, "Aspenäsätten", i: *Äldre svenska frälsesläkter: Ättartavlor (ÄSF)*, I:1 (Stockholm 1957) s. 8–17, Elin behandlas på s. 14.

4 Jan Eric Almquist, *Lagsagor och domsagor i Sverige: Med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, 1–2 (Stockholm 1954–1955). (Registret, band 2, utkom också under titeln: *Lagsmän och häradshövdingar i Sverige c:a 1350–1950*.)

Ragvald var häradshövding i Siende, Västmanland, från 1382 till 1402.⁵ Det var inte mycket som skedde med Sveriges styrelse i början av 1380-talet utan att Bo Jonsson var inblandad. Sannolikt har han givit sitt godkännande till att den man som snart skulle gifta sig med hans nära släkting blev häradshövding. Som häradshövding var Ragvald redan 1382 med om att utfärda brev om ett jordabyte med Bo Jonsson och 1385 dömde han en man att böta till honom.⁶ Ragvald drabbades av drottning Margaretas räfst omkring sekelskiftet och förlorade 29 öresland koncentrerade till Siende.⁷ Det ansågs att han hade berikat sig i sin position som häradshövding. Han efterträddes av sin måg och därefter av sin son på posten som häradshövding i detta härad. Han var död före 1421 och Elin bodde som änka länge kvar på släktens sätesgård Lindsö i Kärbo socken, Siende härad.

En stormannasläkt

Elins släkt hade åtminstone från senare delen av 1200-talet tillhört de främsta i landet. På farsidan stammade hon från den så kallade Aspenässläkten, benämnd efter stamgodset som låg i Ydre härad. Jag skall kort beröra det som sägs i Kaj Janzons artikel om att släkten närmast ägde lagmansämbetet i flera generationer, men kommer här att se det ur Elins synvinkel.⁸

Elins farfarsfar Knut Jonsson – på sin tid en av rikets mäktigaste män – var lagman i omgångar från 1310 till 1333 och dessemellan innehade hans svärson Bo Nilsson (Bo Jonsson Grips morfar) lagmansämbetet en tid; hennes farfars bror Magnus Knutsson var lagman 1347 till 1364 och sedan igen 1366. Magnus ersattes av Bo Jonsson, som var Elins syssling och förblev lagman fram till sin död 1386. Därefter blev hennes farbror Ulf Jonsson lagman fram till 1391. Ulf var liksom de flesta i släkten anhängare till den gamla kungaätten och han satt i kung Håkons råd.⁹

Emellertid sträcker sig släktsambanden rörande lagmansämbetet ännu längre tillbaka om vi följer morslinjen. Knut Jonssons mor var dotter till Svantepolk Knutsson, som var lagman en kort tid i början av 1300-talet. Men ännu tydligare blir det om vi följer Knut Jonssons hustru. Han hade gift sig med dottern till Bengt Magnusson, som

5 Almquist, 1 (1954) s. 143, om Ragvald, hans svärson Bengt Karlsson och sonen Olof. Alla tre använde olika personer som vikarier/underhäradshövdingar.

6 Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev (SDHK), <<https://sok.riksarkivet.se/sdhk>>, 12162; 12809.

7 Jerker Rosén, "Drottning Margaretas svenska räfst", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 20 (1950) s. 187 f.

8 För lagmanslängden för Östergötland, se Almquist, 1 (1954) s. 274.

9 Bengt Hildebrand, "Esbjörn Blåpanna och hans arvingar", *Personhistorisk tidskrift*, 32 (1934) s. 22, som redogör för ättens koppling till kung Håkon.

var Östergötlands lagman 1269–1294, och hans far, Magnus Bengtsson, var lagman i Östergötland 1247–1263.¹⁰ Därbakom känner vi inte vilka som var lagmän och Elin kan ha haft ytterligare lagmän bland förfäderna. Dessutom var hon i dessa led direkt befreundad med den ätt vilken med Birger jarl och hans son tog kungamakten.

Elins farfar Jon Knutsson hade varit häradshövding, men hennes far Bengt Jonsson blev inte ens det. Han är nämnd 1352–1374 och dog troligen rätt ung. Möjligen kan detta förklara varför han inte nådde högre positioner, men det är också helt klart att alla högadliga inte fick befattningar.

Elin hade två bröder som levde till vuxen ålder, men de var inte framträdande. Hennes ena bror Gregers blev förvisso riddare men hade inga andra kända positioner, och han var död före 1405. Hennes andra bror Knut var häradshövding i Södermanland 1400–1407 och dog senast 1420. Han var för övrigt gift med dottern till en tysk invandrare, Gerhard Snakenborg.

Efter Ulf Jonsson, alltså Elins farbror, gled lagmansämbetet för en tid ur släktens händer, och de följande två lagmännen har ingen eller högst osäker koppling till Elins och Ragvalds släkter (se Kaj Janzons artikel). När Olof tillträdde vad det nästan fyrtio år sedan hans morfarsbror Ulf innehade ämbetet. Att detta återerövrande var en triumf för Elin är helt säkert, i synnerhet som hon av okänd orsak gift sig under sin ställning.

Elin fick en stor mängd gods genom arv från olika håll på både fars- och morssidan. Sigurd Rahmqvist har utrett hur hon från sin mor Ingeborg ärvde en stor godsmassa i Uppland kallad Sandbrokomplexet. Denna och hennes fädernegods i Östergötland samt andra gods delades mellan tre döttrar och en son vid arvsskiftet 1432.¹¹

Elins mor Ingeborg, som var gift med Bengt, blev änka tidigt och levde länge. Hennes man dog under 1370-talet, hon levde ännu 1407 men var död 1413. Liksom sin dotter hade hon alltså en lång tid då hon kunde råda över sig själv. Även hon var av en framstående ätt, Styrbjörnsönernas ätt som också kallas Sandbroätten (efter det just nämnda godset). Elin var således av högadlig släkt såväl på fädernet som på mödernet.

Även om Elins släkt i huvudsak stod på kung Magnus och Håkons sida blev de flesta kvar i Sverige, troligen under visst beskydd av släktingen Bo Jonsson Grip. Knut Jonsson, Elins farfar, hade dottern Cecilia som gifte sig med Bo Nilsson (Natt och Dag). Deras dotter Ingeborg gifte sig med Johan Thomasson (Grip) och de fick en son som alltså var den välkände Bo Jonsson.¹²

10 Sten Carlsson, "Folkungaättens lagmansgren", i: *ÅSF*, I:1 (1957) s. 40.

11 Rahmqvist, Sigurd, "Sandbroätten – en uppländsk frälsesläkt och dess gods", *Personhistorisk tidskrift*, 76 (1978). Om Sandbro och arvsskiftet, se även *DMS* 1:3 = *Det medeltida Sverige*, I, Uppland, 3: Tiundaland: Bälinge, Norunda och Rasbo, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Gunnar T. Westin (Stockholm 1982) s. 124–125.

12 För släkttabeller: Hildebrand (1934) s. 22; Rahmqvist (1978) s. 55.

Elins morbror, Magnus Gregersson, hade 1364 stått på Magnus sida och var häradshövding i Vendel 1368. Han gick i landsflykt efter 1371 och var borta fram till 1380. År 1370 pantsatte han jordagods till Bo Jonsson, som han var indirekt släkt med. Dels behövde Magnus säkert kontanter, dels var det ett sätt att skydda godsens från att beslagtas av kungen.¹³ En annan morbror, Johan, hade 1371 varit på den gamla kungaättens sida men 1388 hade han bytt sida och var Albrekts förhandlare.¹⁴

Om Elin själva

Elin visade ett stort religiöst intresse. Tillsammans med tre nära manliga släktingar gav hon 1413 gods till Själåaltaret (Själakoret) i Uppsala domkyrka. Detta instiftades året dessförinnan och förutom att försörja en prebendat i domkyrkan var dess syfte att ge allmosor och driva en själagård.¹⁵ År 1421 gav hon en själågäva för sig, sin man och sina föräldrar till Vadstena, med samtycke av sonen Olof och andra mina vänner, som det står i brevet – här avses närmast vänner och fränder, men det är sonen som framhålls. Vadstena var vid denna tid, länge efter den stora vågen av donationer, fortfarande adelns och även borgerskapets mest gynnade institution. I brevet står att hon ger för Gud och Jungfru Maria; Vadstena var ju en Mariakyrka. Detta brev beseglades förutom av hennes son och en svärson också av Nils Gustafsson (Båt), som var lagman i Uppland.¹⁶ Detta behöver inte betyda något nära samband dem emellan eftersom också den tidigare gåvan beseglades av den föregående lagmannen i Uppland. Det enda som framgår är att Elin använde sig av, och kunde använda, lagmannens tyngd för att bekräfta gåvan, och att Elin hade en position som gjorde att hon kunde begära denna bekräftelse.

Sammanfattningsvis kom Elin från en av de släkter som deltog i etablerandet av den svenska statsapparaten under 1200-talet. Denna ätt förlorade i inflytande då den höll fast vid den gamla kungaätten. Hennes farfar var en yngre son i familjen som inte nådde de högsta värdigheterna, och det gällde även hans son och sonsöner, däribland Elins far. Nu hade hon genom sin son återerövrat en position i rikets topp åt släkten. Hon hade resurser och kunde bekosta en lagbok åt sin son. Som antyds i Kaj Janzons

13 Rahmqvist (1978) s. 75 f.

14 Rahmqvist (1978) s. 69.

15 SDHK 17970. Om Själåaltaret, se Göran Dahlbäck, *Uppsala domkyrkas godsintehav med särskild hänsyn till perioden 1344–1527* (Stockholm 1977) s. 162–165. De tre manliga släktingarna Karl Ormsson, Knut Bengtsson och Mats Ödgislesson nämns av Koit (1957) s. 14 intill Elin, där släktsambanden framgår. Brevet är tryckt och återges i SDHK.

16 SDHK 19711, som innehåller en bild av brevet.

artikel är det i huvudsak genom sin mors berömda släkt som Olof kom i fråga för lagmansämbetet.

Sonen Olof

Elins son Olof nämns inte i brevet 1413, men väl 1421 då han var myndig, vilket tyder på att han var född på 1390-talet, kanske under dess senare del. Han blev alltså häradshövding 1427 i samma härad som sin far. Strax efter, år 1429, blev han lagman i Östergötland, vilket han var till 1436. År 1430 invaldes Olof i riksrådet under Erik av Pommern.¹⁷ Rådet var vid denna tid inte en självständig organisation, utan mer en grupp individer som stod nära kungen och var betrodda rådgivare åt kung Erik.¹⁸ Även om Olofs inval betingades av hans nya ställning som lagman visar detta ändå att han ingick i kungens nära krets. Detta understryks av att han var en av de två riksråd som 1434 följde Torlav, vilken kungen utsett att inträda som ärkebiskop, när denne reste till Uppsala för att inta sitt ämbete. Detta var en del av en konflikt kring ärkebiskopsstolen (se nedan under avsnittet om Kyle), och det var ett markerat stöd för kungens politik.¹⁹ Olof avled någon gång 1437–1439 och finns inte belagd som verksam efter 1436, vilket betyder att han var lagman fram tills han avled eller blev oförmögen att upprätthålla sysslan.

Olof hade gift sig med en dansk riddares dotter. De fick två barn, Anna och Lars. Efter Olofs död flyttade änkan tillbaka till Danmark, gifte om sig och fick fyra döttrar. Lars stod nära sin mera framgångsrike kusin Gregers; de hade någon tid vuxit upp på Lindö tillsammans. Lars dog 1464 under inbördeskriget. Anna gifte sig två gånger, båda gångerna med män som var fiender till kung Karl. Hon verkar ha stått nära sina danska halvsyskon.²⁰

Vid arvet efter Elin 1432 fick Olof två femtedelar av arvet och de tre systrarna var sin femtedel, helt enligt lagens bestämmelser om att brodern ärvde två gånger så mycket som systemen. Emellertid var det just detta som bilden till Ärvdabalken i B 68 ifrågasatte och i vilken en syster kräver lika gott arv som sin bror. Det fanns dock ingen möjlig-

17 Hans Gillingstam, *Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under medeltiden* (Stockholm 2009) s. 68 f.

18 Herman Schück, *Rikets råd och män: Herredag och råd i Sverige 1280–1480* (Stockholm 2005) s. 99.

19 Beata Losman, *Norden och reformkonsilierna 1408–1449* (Göteborg 1970) s. 119; *Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan 1903*, utg. Algot Lindblom (Stockholm 1903) s. 120 f. Den andre var Bengt Stensson, riksråd sedan länge och lagman i Närke samt mest känd som far till Engelbrekts mördare.

20 Dessa tämligen komplicerade släktförhållanden har utretts av Hans Gillingstam: ”John Slawekas hustrur, deras släktförbindelser och gods”, *Personhistorisk tidskrift*, 45 (1947); dens., ”Johan Slawekas tredje hustrus härstamning”, *Personhistorisk tidskrift*, 51 (1953).

het för Olof att frångå lagen, även om han hade önskat det. Det är för övrigt tveksamt om han skulle velat avstå från en rik gods massa. Snarare är det noggrant uppsatta testamentet ett bevis för att han ville markera lagens giltighet. Av systrarna levde Ingrid, medan Märta hade avlidit och Olof var förmyndare för hennes omyndiga barn. Dessutom fanns ytterligare en syster som inte nämns vid namn.²¹

Elins dotter Ingrid gifte sig 1408 med Bengt Karlsson, som tillhörde en gammal släkt. Han var av folkungaättens oäkta gren och stod på Håkans sida. Han var förmodligen och löste fångar från Albrekt 1389.²² Ingrid kan ha varit född i början av 1390-talet om hon just blivit giftasvuxen, och hon kan ha varit äldre än Olof. Bengt var, som redan nämnts, häradshövding efter sin svärfar, åren 1403–1411. Han var död före 1432 och bör ha varit betydligt äldre än sin hustru. Bengts son Gregers Bengtsson (barnbarn till Elin) gick ganska långt. Han nämns första gången 1430 och blev så småningom riksråd.

Det finns ingen anledning att här följa släktens vidare öden, men Olofs son Lars nådde inte rikets topp på samma sätt som sin kusin, Olofs systerson. Däremot har dessa båda stått varandra nära och Gregers Bengtsson instiftade en mäsä i Svartbrödraklostret i Stockholm (Helga Lösens kloster) för sin kusin när denne dog 1464.

Som en slutkommentar kan man konstatera att denna gamla släkts legalistiska princip – som fick dem att hålla fast vid Magnus Eriksson, hans son Håkon och dennes hustru Margareta samt hennes styvson Erik av Pommern – kom att leda dess medlemmar från dem som var upproriska mot kungen (Albrekt) till att stödja dem som stod vid kungens sida (Erik). Det är alltså en annan logik än den som ser ett samband mellan de folkliga upproren mot tyskarna under Albrekt av Mecklenburg och det folkliga upproret mot Erik av Pommern.

SKRIVARE: HANS KYLE

Identifierad genom handstilen

Genom Per-Axel Wiktorssons studie av handstilarna vet vi nu att Hans Kyle skrev B 68.²³ Hans Kyle är ingen okänd person. Hans släkt har en artikel i *Svenskt biografiskt lexikon* (SBL) och det finns en utförlig undersökning av Jan Liedgren.²⁴ Som alltid

21 SDHK 21791, brevet finns inte på bild i SDHK och därför har jag också konsulterat Riksbibliotekets pergamentbrev 13/6 1432. Förmyndarskapet nämns även i *DMS* 1:4 = *Det medeltida Sverige*, I, Uppland, 4, Tiundaland: Tierp, Väla, Vendel, Oland, Nordinghundra, red. Rune Jansson, Sigurd Rahmqvist & Lars-Olof Skoglund (Stockholm 1974) s. 157.

22 Jarl Gallén & Filip Liljeholm, "Folkungaättens oäkta gren", i: *ÅSF*, I:1 (1957) s. 46.

23 Se artikel på sidan 51 i denna volym och jfr Per-Axel Wiktorsson, *Skrivare i det medeltida Sverige*, 2 (Skara 2015) s. 65, skrivare nr 282.

24 Jan Liedgren, "Johan van Hoyngghens och Vicke van Vitzens kapellstifelser i Kalmar", *Arkiv-*

vid personsökningar är Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK) ovärderligt liksom *Det medeltida Sverige (DMS)* för de regioner som detta verk täcker. Kaj Janzon har lämnat värdefulla synpunkter.

Hans Kyle skrev lagboken från slutet av 1429 eller under 1430, eftersom den är daterad som färdig år 1430 och en handskrift tog minst två, tre månader att skriva.²⁵ Om han skrivit den vid sidan av andra sysslor har det tagit längre tid. Som framgår nedan var han nytillträdd på en post som klerk i Stockholm när han skrev lagboken.

En invandrad släkt

Kylesläktens egendomar var ursprungligen koncentrerade till östra Småland och Kalmar. Hans Kyle var andra eller tredje generationens invandrare och kunde säkert tyska och svenska förutom det latin han behärskade som klerk. Slakten kom till Sverige med den våg av tyskar som flyttade in och var verksamma i olika städer under 1300-talet. Som alltid när man rör sig i denna tid och under det absoluta toppskiktet öppnar sig alternativa tolkningar.

I sin mycket detaljerade och fullständiga genomgång av tyska namn i Sverige under medeltiden redovisar Birger Sundqvist ett par bröder med namnet Kyle med anknytning till Kalmar 1335. Dessa har troligen inte med den här aktuella slakten att göra. Annelunda är det med en Hans Kyle i Lödöse 1362.²⁶ Säkerligen är detta samme man som den kring vilken en tvist om arv reglerades i Lödöse år 1410.²⁷ Denne Hans Kyle hade då varit avliden en tid.

Sundquist visar också att namnet Kyle förekom under 1300-talet i olika nordtyska städer.²⁸ Slakten har närmast kommit från Greifswald, Lübeck eller någon av de andra städer i dessa områden där olika Kyle, som inte behöver vara inbördes släkt, är nämnda.

Fadern till vår Hans Kyle var Herman Kyle. Hans efterkommande bar adligt vapen i form av två horn i kors (detta var Hans' vapen).²⁹ Herman Kyle är nämnd 12 februari 1394. Då upplåt han en gård som Kristin Petersdotter testamenterat till Vadstena klos-

vetenskapliga studier, 3 (1961); Hans Gillingstam, "Kyle, släkter", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21 (Stockholm 1975–1977).

25 Carla Bozzolo & Ezio Ornato, *Pour une histoire du livre manuscrit au Moyen âge: Trois essais de codicologie quantitative* (Paris 1980) s. 46–48; Patrik Åström, *Tendensen i Kristoffers landslag* (Uppsala 2016) s. 31.

26 Birger Sundqvist, *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420: Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte* (Stockholm 1957) s. 201.

27 SDHK 17534, jfr Sundqvist (1957) s. 150.

28 Sundqvist (1957) s. 202.

29 Jan Raneke, *Svenska medeltidsvapen*, 1 (Nora 2001) s. 313, dock med smärre felaktigheter rörande släkthistorien.

ter och förbjöd enligt drottningens befallning landborna att betala till någon annan.³⁰ Han var etablerad i östra Småland. År 1403 köpte Herman Kyle ytterligare en gård.³¹ Han byggde en godssamling.

Tänkeboken från Kalmar har bevarats från 1402 (med vissa äldre dokument), och här nämns släkten. Herman Kyle gav bort respektive köpte åkrar 1404 och 1406. I slutet av år 1407 upplät hans hustru Margareta, som just blivit änka, en gård.³² Paret hade flera barn och 1436 nämns fem söner och en dotter. Hans Kyle förefaller att ha varit äldst av dessa. Det kan finnas en koppling till den tidigare omnämnde Hans Kyle i Lödöse eftersom äldste sonen ofta fick farfaderns namn, men detta är en spekulering.

I Kalmar fanns också en Kyle Glotzow som är belagd 1390–1409.³³ Han kan vara identisk med Herman, men det kan också vara en nära släkting som förde samma vapen.³⁴ Hans Gillingstam menar att namnet visar att han härstammade från Rügen.³⁵ Genom sitt giftermål hade denne man blivit knuten till östra Småland. En borgare i Lübeck, Johan van Hoyngen, hade under 1360-talet flyttat över sin verksamhet till Kalmar där han avled 1376. Hans son med samma namn hade en dotter, Margareta, som var gift med Kyle Glotzow. I ett brev från 1386 föreskrivs att morgongåvan till Johans hustru Greta skulle gå vidare till dottern Margareta. Här nämns Kyle i samband med texten om morgongåvan. Tolkningen är att brevet handlar om dotterns morgongåva, och att hon därför detta år gift sig med Kyle.³⁶ Att hustrun till både denna och Herman hette Margareta stärker tanken på att det rör sig om samma person. Och då får vi en bakre gräns för när Hans Kyle kan ha kommit till världen, det vill säga strax efter 1386.

Johan van Hoyngen hade inrättat ett kapell i Kalmar kyrka innan han avled, och biskopen i Linköping Nils Hermansson hade bekräftat och utfärdat avlatsbrev för kapellet 1384. Den patronatsrätt som tillkom släkten innehades 1390 av Kyle Glotzow.³⁷ Denna altarestiftelse kom att betraktas som inrättad av den äldre Kyle och hans hustru, och kallades Kylealtaret.³⁸ Altaret drog till sig gåvor från andra, belagt 1409–1415 samt

30 Gillingstam (1975–1977); SDHK 14251.

31 SDHK 16056.

32 *Kalmar stads tänkebok*, utg. Ivar Modéer & Sten Engström (Uppsala 1945–1949) s. 14; Liedgren (1961) s. 103 f.

33 Sundqvist (1957) s. 147.

34 Liedgren (1961) och Gillingstam (1975–1977) antar så är fallet, Kaj Janzon har meddelat mig att han snarare tror att det är en nära släkting.

35 Gillingstam (1975–1977).

36 Liedgren (1961) s. 106; SDHK 13161 med bild av originalbrev.

37 Liedgren (1961) s. 105 f.

38 SDHK 19972 från 1436.

1440.³⁹ Enligt en uppgift från 1425 var Hans och hans syskon på något sätt arvingar till Vicke van Vitzen, som ingick i samma krets av tyskar och hade donerat till Kalmar kyrka.⁴⁰

Hans Kyles första år

Hans Kyle är ett ovanligt namn. Förutom SDHK och Birger Sundqvist har jag också sökt i danskt och norskt diplomatarium utan att finna några ytterligare Hans (Johannes) Kyle från början av 1400-talet.⁴¹ Det kan därför anses ganska säkert att de två belägg som skall anföras från 1404 och 1406 syftar på en av de båda Hans Kyle som levde omkring 1400.

I Kalmar tänkebok nämns Hans Kyle första gången den 26 juli 1404. Prästen Johan Hemelriki överlät en gård i Kalmar till Johan Kyle (külen).⁴² Det sannolika är att det handlar om vår Hans Kyle. Man kan anta att han var född senast på 1390-talet med tanke på faderns aktivitetsperiod, och som sagt är det troligt att han var född kort efter 1386. Han var då sexton eller sjutton år när han gjorde sin första belagda ekonomiska transaktion. Ett alternativ är att den person som avses är Hans Kyle i Lödöse, som var död 1410. Han skulle då också varit verksam i Kalmar.

En Johan Kyle anklagades år 1406 för att olagligt ha hyrt en bod i Malmö.⁴³ Här är det ganska troligt att det är den möjliga farfadern som avses. Något mindre sannolikt är att den yngre Hans Kyle gjorde affärer i andra städer, även om han vid cirka arton års ålder kan ha sysslat med köpenskap, och Kalmarbor ägde bodar i andra städer.⁴⁴

Hans Kyle började sin bana med Kalmar som bas. Värt att märka är att åren 1407–1409 var Erik av Pommern i Kalmar med sin unga brud Filippa. Långt senare, år 1430, inrättade Erik ett altare i Kalmar till minnet av sin nyligen avlidna hustru och Kalmartiden var viktig för kungen.⁴⁵ Hans Kyle kom så småningom att bli nära knuten till Erik. Kanske hade de mötts tidigt.

39 Liedgren (1961) s. 105 samt SDHK 23642 från 1440.

40 Liedgren (1961) s. 104.

41 Diplomatarium Danicum: <<https://diplomatarium.dk>>; Diplomatarium Norvegicum: <http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html>.

42 *Kalmar stads tänkebok* (1945–1949) s. 9; *DMS 4:1: Det medeltida Sverige*, 4, Småland, 1, Möre: Norra och Södra Möre, Kalmar stad, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Lars Thor (Stockholm 1987) s. 319.

43 SDHK 16749.

44 Rörande Kalmarköpmäns bodar i Skanör, se Dick Harrison, *Kalmars historia: Den begravnade staden* (Lund 2017) s. 190.

45 Troels Dahlerup, *De fire staender 1400–1500*, Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 6 (Köpenhamn 1989) s. 48, 63.

Kyle blev kungens klerk

Hans Kyle utbildade sig till präst, men vi har sedan inga uppgifter om honom förrän 1422, då han var Erik av Pommerns kaplan. Detta nämns i ett brev där han och hans fyra bröder och en syster skänkte ytterligare gåvor till kapellet.⁴⁶ Släkten hade ett religiöst intresse, vilket inte minst gynnandet av det egna altaret visar. Detta kanske förklarar varför äldste sonen tilläts studera till präst.

Att han inte nämns mellan 1404/1406 och 1422 behöver i och för sig inte förklaras, eftersom personer ur mellanskiktet uppträder oregelbundet i källorna. Men en orsak kan vara att han ägnade flera år åt utbildning. Troligen hade han varit utomlands, och inte bara på en katedralskola, annars hade han knappast kunnat nå positionen som kungens kaplan.

Det fanns flera universitet att välja på. Paris var inte längre huvudmålet för svenska studenter och Prag hade efter 1409 inga utländska studenter. I stället uppsöktes tyska universitet som Köln, Rostock, Erfurt och inte minst Leipzig. I ett projekt går man nu igenom alla svenska studenter utomlands. En volym har ägnats åt Leipzig, där ett relativt stort antal studerade under 1410-talet. Dessutom var en majoritet av de svenska studenterna på detta universitet från urbana miljöer.⁴⁷ Hans Kyle kan ha uppträtt under namnen Johan och Johannes, och som student har han haft ett binamn med en geografisk beteckning snarare än sitt släktnamn. Det är således mycket svårt att identifiera honom, och många av de svenska studenterna är också oidentifierade. Ett tyskt universitet var en fördel för honom eftersom han hade tyskan hemifrån, även om latinet givetvis var det språk som man kommunicerade på inom universitetet.

En kaplan var en präst som tjänstgjorde åt kungen eller åt en person ur adelns toppskikt. Som kungens kaplan fick han sin försörjning antingen direkt som präst i ett av slottskapellen eller placerad på någon av de poster som kungen hade patronatsrätt till. En sådan präst avgav också en trohetsed till sin storman eller kung, och stod i viss mån vid sidan av övrigt kleresi som var underkastat kyrkan.⁴⁸

Det kontaktnät Hans sedan hade tyder på att han har befunnit sig i kungens närhet och då kan ett par år ha tillbringats på långa resor. Kung Erik reste genom Tyskland för förhandlingar och därefter följde en pilgrimsresa till Jerusalem och andra platser

46 SDHK 19972.

47 Losman (1970) s. 21; Olle Ferm, "Swedish students and teachers", i: Olle Ferm & Sara Risberg, *Swedish students at the University of Leipzig in the Middle Ages: Careers, books, and teaching* (Stockholm 2014) s. 13 f., 58.

48 Lars Hamre, Troels Dahlerup & Göran Inger, "Kapellgeistlighet", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 7 (Malmö 1963).

i det Heliga landet, medan hans återfärd gick genom östra Europa. Resan varade från slutet av 1423 till våren 1425.⁴⁹

Präst i Stockholm

Nästa gång Hans Kyle nämns i källorna var han i Stockholm. År 1430 blev han invald i Helga Lekamens gille.⁵⁰ I stort sett alla Stockholmspräster ingick i detta gille, och från slutet av 1300-talet gällde regeln att präster som kom till Stockholm normalt skulle väljas in i Helga Lekamens gille inom ett år.⁵¹ Det kan därför antas att Kyle kom till Stockholm under 1429. Han nämns i en historik över Storkyrkan med en förteckning över präster från medeltidens Stockholm, men det är inte känt vilken prästerlig befattning han hade.

Han var inte kyrkoherde i församlingen, men kan ha varit knuten till någon av de många prebendealtarna i Storkyrkan.⁵² Det fanns ingen annan allmän kyrka i Stockholm.⁵³ Hans Kyle har inte varit munk i något av klostren i Stockholm, eftersom det skulle ha omtalats när han 1436 blev birgittinermunk (se nedan). En möjlighet är att han var slottskaplan.

Frågan är hur kontakten mellan honom och beställarna etablerades. Det finns inget direkt samband, exempelvis att de nämns i samma brev. En möjlighet är att fogden i Stockholm Hans Kröpelin var en gemensam kontakt. Elins testamente upprättades 1432 med noggrant angivande av arvslotter. Det bevittnades av Hans Kröpelin, som står först bland de fyra vittnena.⁵⁴

Hans Kröpelin blev intagen i Helga Lekamens gille året efter Kyle.⁵⁵ När Hans Kröpelin i slutet av 1435 avgick som fogde blev han redan i början av nästa år fogde i Åbo. Hans Kyle följde några år därefter till Finland, kanske för att han visste att Kröpelin var där.

49 Dahlerup (1989) s. 58–62.

50 *Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm (HLG)*, 1: Gillesboken: 1393–1487: jämte bilagor, utg. Isak Collijn (Stockholm 1921) s. 28.

51 Henrik Schüick, *Stockholm vid 1400-talets slut* (Stockholm 1951) s. 230, 253.

52 Frans de Brun, "Storkyrkans egendomar, stiftelser och personal under medeltiden", i: *S. Nikolai eller Storkyrkan i Stockholm*, 1: Församlingshistoria. (Stockholm 1924) s. 59, omnämmande av Kyle. Hos de Brun finns också en uppräknig av alla kyrkoherdar på s. 50 ff. samt en förteckning över alla altare, s. 24–49.

53 Göran Dahlbäck, *I medeltidens Stockholm* (Stockholm 1988) s. 134–140.

54 SDHK 21791, med bild av originalet där det framgår vilka som bevittnat. Att Olof Ragvaldson några år senare var en av dem som intygade att Kröpelin skött sitt ämbete visar inte på något nära samband eftersom hela det styrande skiktet i Sverige undertecknade detta brev från oktober 1435; SDHK 22465.

55 *HLG*, 1 (1921) s. 29.

En möjlighet är som sagt att Kyle kan ha kommit till Stockholm som kaplan på slottet, vilket innebar att han fortfarande formellt var kungens kaplan även om han tjänade under Kröpin (detta är en gissning, jag har inga belägg för att han var slottskaplan). En annan kontaktmöjlighet kan ha varit Vadstena kloster, eftersom både Elin och senare Hans Kyle stod nära denna institution.

Ålderman i Helga Lekamens gille vid tiden för upproret

År 1434 blev Hans Kyle ålderman i Helga Lekamens gille och var det i två år.⁵⁶ Det var två dramatiska år. Före och under Engelbrektsupproret pågick en strid dels inom Uppsala ärkestift, dels inom själva gillet. Dessutom var detta en omvälvande tid för kyrkan i hela Europa med olika påvar som bekämpade varandra. För att bringa ordning sammankallades koncilier, ett slags stora konferenser. En kulmination kom i början av 1430-talet. Ett koncilium i Basel var för en kort tid kristenhetens maktcentrum, och svenska delegater var aktiva. Efter mitten av 1430-talet återgick allt till det normala med en stark påvemakt. Jag skall inte gå in i detalj på hur detta samverkade med striderna i Sverige, men en central fråga var den om kyrkans frihet, det vill säga att furstar inte skulle ha makt över eller ekonomisk vinning av kyrkan.

Konflikten inom ärkestiftet är väl känd och har producerat en mängd bevarade dokument.⁵⁷ Det handlade om tillsättande av ärkebiskop: domkapitlet hade utsett sin kandidat, medan kung Erik ville tillsätta sin man. Kungamakten strävade efter viss kontroll över den nationella kyrkan eftersom denna utgjorde en maktfaktor som annars skulle kunna destabilisera staten. Kungen hade tidigare tillsatt en ärkebiskop, Jöns Gereksson, som efter en rad konflikter på 1410-talet hade tvingats avgå.

Efter att den ärkebiskop som verkat därefter hade avlidit i början av februari 1432 utsåg domkapitlet mycket snabbt Olof Larsson från den egna kretsen. Han måste få konfirmation från påven och gav sig omedelbart av mot Rom. Kung Erik hade haft inflytande över tidigare tillsättningar och han gick till motaktion genom att utse Arnold Clemensson, som var biskop i Bergen, i början av april. Men det tycktes vara för sent, Olof hade redan fått godkännande av påven och har en tid innehåft stolen. I början av oktober 1433 kom Arnold till Uppsala och övertog styret av domkyrkan. Olof var då utomlands. Emellertid avled Arnold snart och var död före april 1434.

Kungen utsåg då en annan av sina män, Torlav, som var prost i Bergen. I april 1434 sände kungen ett brev till Uppsala om denne. Redan i maj 1434 var Torlav i Uppsala.

⁵⁶ *HLG*, I (1921) s. 30 f.

⁵⁷ Algot Lindblom utgav 1903 *Akter rörande ärkebiskopsvalet*, en källsammanställning som förtecknar över sjuttio brev och andra handlingar mellan 1432 och 1435 rörande denna konflikt. Losman (1970) redogör noggrant för alla turer.

Men snart gav sig Torlav av igen. I mitten av juli var han hos kungen i Danmark. Det har antagits att han flydde för det uppror som efter midsommar snabbt bredde ut sig. Upprorshären nådde Uppsala i slutet av juli. Med tanke på långa restider kan han också ha åkt för att delta i ett möte med kungen utan att veta om upproret.⁵⁸ Han återkom inte till Sverige, men tjänade kung Erik ännu i flera år. Kungen tvingades under våren 1435 att erkänna Olof som ärkebiskop under trycket av det pågående upproret.

Under denna strid hade Uppsala domkapitel inte fått ett odelat stöd från de andra stiftet, då flera av biskoparna var knutna till kungen, exempelvis biskop Thomas i Strängnäs och Nils i Växjö. Däremot var några av de adelsmän som snabbt engagerade sig i upproret, som Bengt Jönsson (Oxenstierna), starka anhängare av Olof som ärkebiskop.

Konflikten i gillet

Parallellt med denna konflikt pågick alltså en annan i Helga Lekamens gille. Det var från början ett prästgille, men tidigt släpptes lekmän in. Dessa fick betala betydligt högre inträdesavgift än klerkerna. Konflikten rörde också de avgifter som prästerna tog ut för att läsa mässor, vilket var ett av gilletts ändamål. Konflikten nådde en kulmen under Hans Kyles tid som ålderman.

Gilletts viktigaste fest var söndagen efter Corpus Christi, som var en del av påskterminen och inträffade mellan slutet av maj och slutet av juni. Det var då man valde ny ålderman och nya medlemmar. Kyle var ålderman 1434 och 1435, och högtidsdagarna som hans anteckningar gällde var den 29 maj 1434 respektive 18 juni 1435. Han ersattes påföljande år, men då rådde nästan ingen aktivitet enligt notisen som tillhör 9 juni 1436. Efter honom var Nils Skele ålderman. Endast en person, en kvinna, togs in. Fortfarande 1438 betalade Skele av skulder, troligen från den tid han var ålderman, 1435–1436.⁵⁹

År 1436 tillträdde Peter Lydenkini, som var skolastikus, det vill säga lärare i stadens skola som låg under Storkyrkan. Den 7 september 1436 lämnade han en lång redogörelse för gilletts problem. När han övertog gillet var det nästan helt övergivet på grund av konflikter mellan lekmän och präster. På Peters begäran kom emellertid ärkebiskop

58 Losman (1970) s. 116–119, 127. Det har funnits en tveksamhet om huruvida biskop Olof verkligen hade återvänt till Uppsala 1433, men en tidigare okänd räkenskap som Hans Kröpelins fogde i Uppsala förde under dessa år bekräftar uppgiften. Enligt den träffar Kröpelin först "biskop Olof" i Uppsala och därefter umgås den smidige Kröpelin med "biskop Arnold" under resten av 1433. Räkenskapen är under utgivning av Ingela Hedström och Dag Retsö, som låtit mig få se original och transkribering. Denna bok skall ges ut av Riksarkivet.

59 HLG, I (1921) s. 31–35 Konflikterna fortsatte enligt samma linjer på 1470-talet.

Olof, som alltså just hade säkrat sin stol, till Stockholm och bilade konflikten.⁶⁰

Vad var det då som hände under Hans Kyles tid som ålderman? I relationen mellan antalet invalda lekmän respektive präster framträder ett märkligt förhållande. Här måste man ta hänsyn till att en del personer kunde inväljas efter döden, ”in extremis”, för att man skulle kunna läsa förböner för dem, något som jag i annat sammanhang utnyttjat för att mäta dödlighet. Här räknar jag bort dessa personer.

Henrik Schück har redogjort för invalen under 1420-talets förra del då ett ökande antal lekmän valdes in. Denna tendens fortsatte årtiondet ut och i början av nästa årtionde. År 1430 invaldes 24 personer varav sex präster, år 1431 valdes 29 personer in varav två präster. Flera kvinnor valdes in.

En intressant detalj, som kan nämnas i förhållande till den kulturhistoriska analysen av bilderna, är att en av dem som valdes in efter döden 1431 var ”Ingrid barnamörderska”. Hon valdes in levande, uppenbarligen som dödsdömd, och fick även betalt för sig efter döden, det vill säga efter det att hon avrättats. Detta innebar att man förbarmade sig över hennes själ och hon fick förböner som skulle hjälpa henne ur skärselden. Hon ansågs alltså inte dömd till helvetet och man visade något slags misskund – vilket också bilden av barnamörderskan i B 68 ger uttryck för. Efter denna lilla utveckling återvänder jag till invalen och den omsvängning som skedde.

Följande år, 1432, vände trenden vad gäller inval. Detta år valdes tio personer in varav fem präster och år 1433 sju personer varav fyra präster. Under Kyles tid som ålderman valdes tre personer in år 1434 varav en präst, och år 1435 tolv personer varav hela tio präster. Dessutom ändrades karaktären på invalen året 1435. Fyra klerker från andra delar av Norden valdes in. Det förekom också andra år, till exempel 1421 från Roskilde och 1469 från Bergen, men 1435 är unikt. Särskilt märkligt är att Torlav, den tidigare prosten i Bergen som en kort tid i början av 1434 hade agerat som kungens ärkebiskop i Uppsala, valdes in. Förutom denne valdes också Lars dekan i Roskilde, Niklas kanik i Århus samt Sigurd kanik i Oslo in i gillet. Hans Kyle hade ett nordiskt nätverk som han nu tog i bruk. Som Henrik Schück påpekat valdes också tre präster utanför Stockholms nära omnejd, vilket också var ovanligt.⁶¹ Personer från Stockholm brukade dominera.

Det vore intressant att göra en nätverksanalys, men det skulle vara en forskningsuppgift i sig. Det kan vara så att konflikten i gillet hade vidare implikationer och en mer direkt koppling till det stora upproret. Bengt Hildebrand har visat att åtminstone ett par av dem som sedan kom att spela ledande roller under Engelsekretsupproret invaldes under åren dessförinnan. Nils Gustafsson (far till Erik Puke), som var ledande

60 *HLG*, I (1921) s. 31 f.; Schück (1951) s. 256.

61 *HLG*, I (1921) s. 29–31. Henrik Schück noterar den ovanliga sammansättningen av invalen 1435 utan att dra några slutsatser; Schück (1951) s. 254.

bland de högadliga män som anslöt sig till upproret, invaldes 1427, och Esbjörn Blåpanna, som var en *grand old man* inom denna grupp, inskrevs 1429.⁶² Hans Kyles val till ålderman skulle kunna vara ett försök att hindra att gillet blev en mötesplats för kungens motståndare.

Hur som helst var invalen av Torlav en tydlig politisk markering. Även om det skett just i samband med att kungen slutligen gav med sig och lät Olof bli ärkebiskop visar det att Hans Kyle var en anhängare av kungens kyrkopolitik. I den situation som rådde kunde man inte veta om kungen skulle segra eller ej. Hans Kyle har dessutom markerat de nordiska sambanden i de inval han haft inflytande över.

Kyle gör också en ganska lång notering på latin med religiöst innehåll, vilket är unikt i gillet handlingar. Han räknar upp ett antal fraser och en analys av dem visar att detta måste vara inledningsorden på de hymner som skulle sjungas under gillet högtid, festen till Helga Lekamen. Han skriver, på latin, detta är till minne av Helga Lekamen. Man skall sjunga till heliga treenigheten (*de sancta trinitate Gloria tibi trinitatis*), till jungfru Maria som lilja (*de beata virgine Sicut lilium*) och så vidare en sex, sju hymner.⁶³ En av dem är nummer 110 bland Davids psalmer i Bibeln, den som handlar om präster. Jag tolkar detta som att Kyle velat framhäva prästernas roll, och markera att de faktiskt utförde ett viktigt värv och gjorde skäl för sina inkomster.

Hans Kyles senare år

Kyle led fullständigt nederlag i gillet och han sökte i stort sett omedelbart inträde som munk i Vadstena kloster. Som inträdesgåva lämnade han två gårdar samt en strandtomt i Kalmar och 150 mark (se nedan). Han invigdes den 16 april 1436 av biskop Thomas i Strängnäs.⁶⁴ Thomas betraktades länge som kungens man och övergick först under upproret till att bli en anhängare av Engelbrekt.

Samma år som Hans gav sig in i klostret gjorde syskonen ett arvsskifte efter föräldrarna (som varit döda sedan länge). Hans tilldelades gårdar som han kunde överlämna till klostret, vilket fick två av hans bröder att reagera – de hette egendomligt nog båda Klas. Den äldre av dessa stadfäste sin brors gåva men den yngre försökte behålla gårdarna och inlöste dem också så småningom.⁶⁵

Bara några år därefter, 1440, sände klostret Hans Kyle tillsammans med några andra

62 Hildebrand (1934) s. 52, 79 f.

63 *HLG*, I (1921) s. 31. De olika inledningsfraserna återfinns lätt på nätet, och i Collijns utgåva av Helga Lekamens handlingar hänvisas till senare belägg i Sverige.

64 *Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar*, utg. Claes Gejrot (Stockholm 1996) s. 211.

65 *SDHK* 23496, 23767, 24048; *DMS*, 4:1, s. 218; Liedgren (1961) s. 106 f.

för att grunda ett nytt kloster i Finland. Hans Kyle letade bland annat efter en bättre plats än den som först utvalts. Han fann denna plats i Nådendal och han blev det nya klostrets ledare i många år. Vid hans död 1454 antecknades i diariet att ”han byggde upp klostret nästan från grunden”.⁶⁶

Hans Kröpelin hade blivit fogde på Åbo slott och kom även han att engagera sig för det nya klostret.⁶⁷ Emellertid dog han redan 1440 och kontakten med Hans Kyle kan inte ha varit omfattande, även om klostret kan ha skickat Kyle till Finland på grund av hans eventuella förbindelser med fogden. Att Hans Kyle behöll sina kontakter i Stockholm visas av att han år 1442, strax efter det att Kristoffer blivit kung, valdes in i Sankta Gertruds gille.⁶⁸ Detta var från början ett gille för tyska köpmän men kom att inkludera en stor mängd svenska borgare i staden samt en del adliga och prästerskap. Hans är den ende som har titeln ”broder”, vilket väl syftar på klosterbroder.

Mer vore att säga om grundandet av Nådendal, men eftersom det ligger efter den period som står i centrum för denna bok lämnar jag det därhän.⁶⁹ Hans Kyles insatser visar på en administrativ förmåga, och misslyckandet i Helga Lekamens gille berodde i första hand på den interna striden.

Några ord skall också sägas om Hans Kyles många syskon och syskonbarn. Att de inte helt uppskattade Kyles gåvor till kyrkan har redan nämnts. Den äldre Klas Kyle hade en politisk karriär som var samtida med Hans Kyles, om än med en annan inriktning. Han var 1441 inblandad i en tvist med Filip Bonde om en gård, en tvist som han förlorade.⁷⁰ Samma år var han häradsfogde i Konga härad i Varend åt Birger Trolle den yngre. Denne var slottsfogde på Kalmar.⁷¹ Att Klas Kyle var knuten till Birger i vad som troligen var ett klientförhållande framgår också av att han var en av undertecknarna till det morgongåvobrev som hustrun till Birgers son Arvid fick 1443 eller 1444.⁷² Detta innebär att Klas var knuten till Karl Knutssons grupp, viket alltså stod i motsättning till den äldre broderns agerande. Kylesläkten hade sedan flera kända namn, men jag följer dem inte vidare eftersom det inte har relevans för Hans Kyle.

66 *Vadstenadiariet* (1996) s. 279.

67 SDHK 23127 från 1439. Om Kröpelin, se Kjell Kumlien, ”Hans Kröpelin”, i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21 (Stockholm 1975–1977).

68 *Småstycken på forn svenska*, utg. Gustaf Edvard Klemming (Stockholm 1868–1881) s. 308.

69 Se Anna-Stina Hägglund, ”Gåvor till Heliga Birgittas ära: En studie av donatorsgemenskapen kring Nådendals kloster 1438–1520”, *Historisk tidskrift för Finland*, 103 (2018) s. 359–394.

70 SDHK 23880.

71 SDHK 23735, Paul Sjögren, *Slakten Trolles historia intill år 1505* (Uppsala 1944) s. 88; Dag Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520* (Stockholm 2009) s. 182, 200. Klas Kyle var inte häradshövding, som felaktigt anges i Raneke, 1 (2001) s. 313.

72 Sjögren (1944) s. 118.

Sammanfattningsvis föddes Hans Kyle troligen 1387 eller 1388. De första åren av 1400-talet var han verksam med ekonomiska transaktioner i urbana miljöer. Därefter är det en lucka och när han återigen dyker upp i källorna har han en ganska hög position som klerk nära kungen. Sannolikt har han utbildat sig på universitet utomlands. Under de följande åren är det troligt att han stått nära kung Erik av Pommern, kanske till och med följt honom på hans långa resor. När Hans Kyle åter framträder i källorna befinner han sig i Stockholm 1429, och åren 1434 till 1435 var han engagerad på kung Eriks sida mot dem som opponerade mot kungen genom sitt agerande i Helga Lekarens gille. Han har säkerligen trott att kungen skulle segra, men när dennes nederlag var uppenbart gav sig Hans Kyle in i Vadstena kloster. Efter några år sändes han till Finland där hans talang och kontaktnät kom till pass i uppbyggandet av ett kloster i Finland, det som blev Nådendal.

Förkortningar

BP: Biblia Pauperum

DKB: Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn

DMS: Det medeltida Sverige

HLG: Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm

KrLL: Kristoffers landslag

LStB: Linköpings stiftsbibliotek

MELL: Magnus Erikssons landslag

MPO: Medeltida pergamentomslag

RA: Riksarkivet

SAOB: Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien

SBL: Svenskt biografiskt lexikon

SDHK: Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev

SHM: Statens historiska museer

SKB: Kungliga biblioteket, Stockholm

SSGL: Samling af Sveriges gamla lagar

UUB: Uppsala universitetsbibliotek

ÅFS: Äldre svenska frälseläkter

Referenser

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

Riksarkivet, Marieberg (RA)

E 9048

Pergamentbrev 13/6 1435

Ericssbergsarkivet

Autografsamlingen

Riksarkivet, Arninge

Pappershistoriska samlingen

SE/RA/7901/B I, Ref. 2. 5 (Bearbetningar Avbildningar av vattenmärken)

Kungliga biblioteket (SKB)

Handschriftssamlingen

A 12; A 43; A 58; A 80; A 172; B 1; B 4; B 6; B 27; B 35; B 50; B 51; B 56; B 59; B 91; B 119;

B 124; B 167; B 170; B 172; B 180; B 197; B 594; B 597; B 601; B 607; D 3 a

B 587a: "Handlingar rörande Helga Lekamens gille"

D 322 d: Magnus von Celse, "Anteckningar och samlingar huvudsakligen rör. sv. historien"

Rålamb 14 4:0

Wrangelsamlingen, Roggebiblioteket, Strängnäs

Uppsala

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Medeltida handskrifter

B 7; B 10; B 28; B 52; B 68; B 74; C 12; C 24; C 68; C 131; C 181; C 215; C 288; C 306; C 350;

C 375; C 396; C 405; C 415 d; C 443

Nordinska samlingen

N 81, Bok- och myntkataloger

Wallersamlingen

Waller Ms se-02730

Linköping

Stiftsbiblioteket (LStB)
T 181

Köpenhamn

Köpenhamns universitet, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Arnemagnæanske Håndskriftsamling
AM 191 fol.

Edinburgh

Edinburgh University Library
MS. 159

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Diplomatarium Danicum: <<https://diplomatarium.dk>>
Diplomatarium Norvegicum: <http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html>
Medeltidens bildvärld, Historiska museet: <<http://medeltidbild.historiska.se/medeltidbild/default.asp>>
SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev, <<https://sok.riksarkivet.se/sdhk>>

TRYCKTA KÄLLOR

Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan 1903, utg. Algot Lindblom (Stockholm: Kyrkohistoriska föreningen, 1903).
Ardernes Practica: Master John Arderne från Newark och hur han utövade medicin och kirurgi, 1412, översatt och kommenterad av Torgny Svenberg & Peter Murray Jones; konsthistoriska reflexioner av Eva Lindqvist Sandgren (Stockholm: Hagströmerbiblioteket, 2014).
Biblia pauperum: Nach dem einzigen Exemplare in 50 Darstellungen (früher in Wolfenbüttel, jetzt in der Bibliothéque nationale), utg. Paul Heitz (Strassburg: Heitz & Mündel, 1903).
Biblia Pauperum: Deutsche Ausgabe 1471 (Weimar: Gesellschaft der Bibliophilen, 1906).
Biblia Pauperum: Unicum der Heidelberger Universitäts-Bibliothek: In 34 Lichtdrucktafeln und 4 Tafeln in Farbelichtdruck, utg. Paul Kristeller (Berlin: Bruno Cassirer, 1906).
Bonaventuras betraktelser öfver Christi lefverne: Legenden om Gregorius af Armenien, utg. Gustaf Edvard Klemming (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1859–1860).

- Budde, Jöns Andersson, *Jöns Buddes bok: En handskrift från Nådendals kloster*, utg. Oskar Fredrik Hultman (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1895).
- Catalogus bibliothecæ b. defuncti nobil. d:n. Olai Rudbeck, archiatri et profess. med Upsaliensis, auctione publice vendende Holmie a. 1741 die loco horisque solitis* (Stockholm u.å.).
- Christine de Pizan, *Kvinnostaden*, översättning Jens Nordenhök (Stockholm: Ersatz, 2012).
- DMS 1:3 = *Det medeltida Sverige*, 1, Uppland 3, Tiundaland: Bälinge, Norunda och Rasbo, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Gunnar T. Westin (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1982).
- DMS 1:4 = *Det medeltida Sverige*, 1, Uppland, 4, Tiundaland: Tierp, Våla, Vendel, Oland, Nördinghundra, red. Rune Janson, Sigurd Rahmqvist & Lars-Olof Skoglund (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1974).
- DMS 4:1 = *Det medeltida Sverige*, 4, Småland, 1, Möre: Norra och Södra Möre, Kalmar stad, red. Olle Ferm, Sigurd Rahmqvist & Lars Thor (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1987).
- Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter: Nytryck (med ett tillägg)*, utg. Rolf Pipping (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1963).
- Freinsheim, Johann, *Io. Freinsheimii. specimen. paraphraseos. Cornelianæ. primvm. C. Taciti. fragmentvm. hoc. est. Tiberiani. principatvs. quindecim. annos. compræhendens. et. cvm. versionibus. lingvarvm. quinque. comparatvm* (Strasbourg: Bernegger, 1641) UUB: Bokband/1600-tal/Sverige/38.
- Glossarium ad Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui* = *Ordbok till Samlingen af Sveriges gamla lagar*, Samling af Sveriges gamla lagar [SSGL] – Corpus juris Sueo-Gotorum antiqui, 13, utg. Carl Johan Schlyter (Lund: Gleerupska bokhandeln, 1877).
- Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm*, 1: Gillesboken: 1393–1487: jämte bilagor, utg. Isak Collijn (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1921).
- Herr Ivan: Kritisk upplaga*, utg. Erik Noreen (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1930–1932).
- Hertig Fredrik av Normandie: Kritisk upplaga på grundval av Codex Verelianus*, utg. Erik Noreen (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1927).
- Johannes Magnus, *Goternas och svearnas historia*, övers. och kommentar Kurt Johannesson & Hans Helander (Stockholm: Michaelisgillet & Vitterhetsakademien, 2018).
- Jordanes, *Getica: Om goternas ursprung och bedrifter* (Stockholm: Atlantis, 1997).
- Kalmar stads tänkebok*, utg. Ivar Modéer & Sten Engström (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1945–1949).
- Kalmar stifts herdaminne: Det gamla Kalmarstiftets klerus från äldsta tid till våra dagar*, 2: Norra Möre, Stranda och Handbörd, utg. Bror Olsson (Kalmar: Dillbergs bokhandel, 1947).
- Konungastyrelse = En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga: Johannes Bureus utgåva 1634*, utg. Lennart Moberg (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1964).

- von Linné, Carl, *Carl von Linnés anteckningar öfver Nemesis divina*, ny, omarbetad och tillökad upplaga, utg. Elias Fries & Theodor Magnus Fries (Uppsala: Lundequistska bokhandeln, 1878).
- von Linné, Carl, *Nemesis divina*, utg. Elis Malmeström & Telemak Fredbärj (Stockholm: Bonniers, 1968).
- Lundius, Carl, *De obligatione civis Suionici dissertatio. Quam cum approbatione amplissimæ facultatis juridicæ, in Regia academia Upsalensi, preside consultissimo atque amplissimio viro, dn. Carolo Lundio, juris patrii professore longe celeberrimo, preceptore suo summa observantia colendo, ad d. 16. Octobris anno M. DC. LXXXVI. in audit: Gustaviano Majore, horis ante meridiem consvetis. Publicæ censure submittit S.^s R.^s Mis in facultate juridica alumnus Daniel Forelius, Norcopia-OstroGothus* (Uppsala: Curio, 1686).
- Lundius, Carl, *ZAMOAEÏΣ [Zamolxis] primus getarum legislator, academica dissertatione luci publicæ restitutus. Qua simul occasione pluscula ad antiquitates enncleatè sveonum gothorumq; atq; aliarum etiam gentium spectantia; quedam quoq; aliis ante non observata, breviter ac enncleatè in medium proferuntur* (Uppsala: Henrik Keyser, 1687).
- Lundius, Carl, *Dissertatio de origine majestatis civilis, per occasionem verborum cap. IV. §. 9. Kon. Br. L.L. pro regiis alumnis habita in audit. Gustav. Maj. ad d. XVIII. mens. Mart. Ann. MDC XCI. et excusa ANNO M DC XCII.* (Uppsala: s.n., 1692).
- Lundius, Carl, *Dissertatio juridica de successione ab intestato, quam indultu ampliss. facult. Jurid. in regia academia upsaliensi sub presidio consultissimi & longè celeberrimi viri Dn. Caroli Lundii jur: patr: profess: reg: & ordin: nec non h. t. facult: decani amplissimi publico eruditorum submittit examini Georgius Henr: Haveman Wiburgensis, In Audit. Gust. Majori, d. [] Junii anno MDC XCVII* (Uppsala: Wankijff, 1697).
- Lundius, Carl, *Dissertatio juridica de justitia et jure Sueonum, quam, ex consensu & approbatione amplissimi jctorum ordinis, in illustri atheneo Upsalensi, preside consultissimo atque celeberrimo viro, Carolo Lundio, juris patrii professore reg. et ord. publico bonorum examine modestè submittit Johannes Herlin Stockholmensis. In audit. Gustav. majori ad d. 14 martii, anno MDCCIII.* (Uppsala: Johan Henrik Werner, 1703).
- Magnus Erikssons landslag*, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Institutet för rätthistorisk forskning, 1962).
- Magnus Erikssons stads lag*, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Institutet för rätthistorisk forskning, 1966).
- Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 1–8, utg. Margarete Andersson-Schmitt & Monica Hedlund (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 1988–1995).
- Norges gamle Love indtil 1387*, 5: Indeholdene Supplement til foregaaende Bind og Facsimiler samt Glossarium med Registre, utg. Gustav Storm & Ebbe Hertzberg (Christiania: Grøndahl & søn, 1895).
- Ordbok öfver svenska medeltids-språket [jämte supplement]*, utg. K. F. Söderwall m.fl. (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1884–1973).

- Rietz, Johan Ernst, *Svenskt dialekt-lexikon: Ordbok öfver svenska allmogespråket* (Malmö: Cronholm m.fl. [1862–]1867).
- Rudbeck, Olof, *Olf Rudbeks Atländ eller Manheim dedan Japhetz afkomne, de förnämste keyserlige och kungelige slechter ut till hela werlden, henne att styra, utgångne äro, så och desse efterföljande folck utogade, nembligen skyttar, borbarn, asar, jettar, giotar, phryger, trojaner, amaizor, traser, lyber, maurer, tussar, kaller, kiempar, kimrar, saxer, germen, swear, longobarder, wandaler, herular, gepar, tydskar, anglar, paiktar, danar, siökampar, och flera de som i werket wisas skola*, 1, Svenska originaltexten på uppdrag av Lärdomshistoriska samfundet utgiven av Axel Nelson (Uppsala & Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1937 [1679]).
- Samling af Sveriges gamla lagar – Corpus juris Sveo-Gotorum antiqui = SSGL 1: *Westgötalagen*, utg. C. J. Schlyter & H. S. Collin (Stockholm: Haeggström, 1827); SSGL 2: *Östgötalagen*, utg. C. J. Schlyter & H. S. Collin (Stockholm: Norstedts, 1830); SSGL 3: *Uplands-lagen*, utg. C. J. Schlyter (Stockholm: Norstedts, 1834); SSGL 4: *Södermannalagen*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1838); SSGL 10: *Konung Magnus Erikssons Landslag*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1862); SSGL 11: *Konung Magnus Erikssons Stadslag*, utg. C. J. Schlyter (Lund: Berlingska, 1865).
- SAOB* = *Ordbok öfver svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (Lund & Stockholm: Svenska Akademien, 1893–).
- Sielinna Thröst: Første delin aff the bokinne / som kallas sielinna thröst: Efter cod. Holm. A 108 (f.d. Ängsö)*, utg. Sam Henning (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1954–1956).
- Småstycken på forn svenska*, [serie 1], utg. Gustaf Edvard Klemming (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1868–1881).
- Solander, Daniel D., *Dissertationis juridicæ de successione ab intestato pars prior, quam ... sub presidio ... Dn. Danielis Solandri, ... ad publicum eruditorum examen modeste deffert stipendiarius regius, Petrus Vaselius, Westmannus. In Audit. Car. Maj. ad diem XXVIII. Nov. anni MDCCXLIV. Horis, ante meridiem, solitis* (Uppsala: Johan Edman, 1744).
- Svenska kyrkobruk under medeltiden: En samling af utläggningar på svenska öfver kyrkans lärobegrepp, sakrament, ceremonier, botdisciplin m.m.*, utg. Robert Geete (Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet, 1900).
- Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*, Första serien: Östgötalagen och Upplandslagen, utg. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: AWE Gebers, 1979 [1930]).
- Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*, Femte serien: Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärköarätten, utg. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Stockholm: Hugo Geber, 1946).
- Svenskt diplomatarium: Diplomatarium Suecanum*, utg. Vitterhetsakademien & Riksarkivet (Stockholm 1829–).
- Upplandslagen (1700) = *Jus vetus Uplandicum, quod Birgerus Magni filius, Svionum Gothorumque rex, a:o Chr. MCCXCV. Recognovit, et e Svionico in Latinum transtulit Johannes Loccenius; notis, animadversionibus et prolegomenis, collationem quondam le-*

- gum veterum Gothicarum et Græcarum, imprimisque Atticarum, continentibus, illustravit Carolus Lundius, ac edidit Olavus Rudbeckius.*, Upsalis [s.n.], a:o MDCC.
- Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar*, utg. Claes Gejrot. (Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, 1996).
- [*Västgötalagen*], *Legum W. Gothicarum in Svionia liber, quem e gothico in latinum convertit Johannes Loccenius, uberioribus notis ac animadversionibus illustravit Carolus Lundius, edidit ausem Olavus Rudbeckius* (Uppsala: Rudbeckiska tryckeriet, [1695]).
- Äldre Västgötalagen och dess bilagor i Cod. Holm. B 59*, 1–2, utg. Per-Axel Wiktorsson (Skara: Föreningen för Västgötalitteratur, 2011).

LITTERATUR

- Ahnlund, Nils, *Nils Rabenius (1648–1717): Studier i svensk historiografi* (Stockholm: Hugo Geber, 1927).
- Almqvist, Jan Eric, ”Carl Lundius d.y.”, *Svensk juristtidning*, 29 (1944).
- Almqvist, Jan Eric, *Lagsagor och domsagor i Sverige: Med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, 1–2 (Stockholm: Norstedts, 1954–1955).
- Ambrosiani, Sune, ”Papperstillverkningen i Sverige intill 1800-talets mitt”, i: *Mole chartarie suecane: Svenska pappersbruksföreningens tjugufemårsskrift*, 1 (Stockholm: Svenska pappersbruksföreningen, 1923).
- Andersson, Aron, *Medieval wooden sculpture in Sweden*, 3: Late medieval sculpture (Stockholm: Statens historiska museer, 1980).
- Andersson, Elin & Emil Stenback (red.), *Böckerna i borgen: Ett halvsekel i Roggebiblioteket* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2018).
- Andersson-Schmitt, Margarete & Monica Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 3. C 201–300 (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1990).
- Anners, Erik, ”Götagarnas lekarerätt – en keltisk influens?”, i: *Rätthistoriska studier*, 2 (Stockholm: Institutet för rätthistoriska studier, 1957).
- Annerstedt, Claes, ”Schefferus och Verelius. En litterär fäjd i sjuttonde seklet”, i: *Ur några antecknares samlingar: Gärd af tacksambet och vänskap till mästaren i svensk bokkunskap G. E. Klemming* (Uppsala: Bukowski, 1891).
- Annerstedt, Claes, *Uppsala universitets historia*, II:1–2; *Bihang*, 2: handlingar 1655–1694 (Uppsala: Akademiska bokförlaget/Almqvist & Wiksell, 1908–1910).
- Axelsson, Roger, ”Svantepolk Knutsson”, i: *Svensket biografiskt lexikon*, 34 (2013–2017) s. 376.
- Bataille, Camille, *Birgitta quasi beate Virginis sagitta: Le culte de la Vierge Marie en Suède de sainte Brigitte à la Réforme (1300–1530)*, 2: Annexes (Caen: Histoire, Université de Caen Normandie, 2016): <<https://hal.archives-ouvertes.fr/tel-01713619/document>> (2018.09.01).

- Björkqvall, Gunilla, *Liturgical sequences in medieval manuscript fragments in the Swedish National Archives: Repertorial investigation, inventory, and reconstruction of sources* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 2015).
- Boia, Lucian, *History and myth in Romanian consciousness* (Budapest: Central European University Press, 2001).
- Bozzolo, Carla & Ezio Ornato, *Pour une histoire du livre manuscrit au Moyen âge: Trois essais de codicologie quantitative* (Paris: Centre national de la recherche scientifique, 1980).
- Broomé, Bertil, *Handskriftssamlarna och de svenska arkiven 1700–1950* (Stockholm: Kungl. biblioteket, 1977).
- de Brun, Frans, "Storkyrkans egendomar, stiftelser och personal under medeltiden", i: *S. Nikolai eller Storkyrkan i Stockholm*, 1: Församlingshistoria (Stockholm: Storkyrkoförsamlingen, 1924).
- Bäumli, Betty J. & Franz H. Bäumli, *Dictionary of worldwide gestures*, andra uppl. (London: Scarecrow, 1997).
- Carlquist, Jonas, *Handskriften som historiskt vittne: Fornsvenska samlingshandskrifter – miljö och funktion* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2002).
- Carlsson, Ingemar, *På lögnens väg: Historiska bedrägerier och dokumentförfälskningar* (Lund: Historiska media, 1999).
- Carlsson, Sten, "Folkungaättens lagmansgren", i: *Äldre svenska frälselätker: Ättartavlor*, (red.) Folke Wernstedt I:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Cary, George, *The medieval Alexander*, utg. D. J. A. Ross (Cambridge: Cambridge University Press, 1956).
- Collinson, Lisa, "Welsh law in thirteenth-century Sweden: Women, beasts, and players", *Speculum*, 92/3 (2017).
- Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, tionde uppl. (Bern & München: Francke, 1984).
- Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet: Om symboler och attribut*, femte uppl. (Stockholm: Verbum, 1967).
- Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet: Symboler och attribut*, sjunde uppl. (Stockholm: Verbum, 1982).
- Dahlbäck, Göran, *Uppsala domkyrkas godsintehav med särskild hänsyn till perioden 1344–1527* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1977).
- Dahlbäck, Göran, *I medeltidens Stockholm* (Stockholm: Stockholms medeltidsmuseum, 1988).
- Dahlerup, Troels, *De fire staender 1400–1500*, Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 6 (Köpenhamn: Gyldendalske boghandel, 1989).
- Dana, Dan, "Occultations de Zalmoxis et occultation de l'histoire: Un aspect du dossier Mircea Eliade", *Anabases*, 5 (2007).
- Deneke, Bernward, "Möbel. Western", i: *Lexikon des Mittelalters*, 6 (München: Deutscher Taschenbuch, 2003).

- Ebel, Friedrich, Gernot Kocher & Andreas Fijal, *Römisches Rechtsleben im Mittelalter: Miniaturen aus den Handschriften des Corpus iuris civilis* (Heidelberg: Müller, 1988).
- Eriksson, Gunnar, *Rudbeck 1630–1702: Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2002).
- Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*, utg. Olof Thorell (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1955–1959).
- Ferm, Olle, "Swedish students and teachers", i: Olle Ferm & Sara Risberg, *Swedish students at the University of Leipzig in the Middle Ages: Careers, books, and teaching* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia, 2014).
- Ferm, Olle & Nyström, Staffan (red.), *Bengt Jonsson (Oxenstierna) och hans värld* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2004).
- von Friesen, Otto & Anders Grape, *Om Codex Argenteus: Dess tid, hem och öden*. Med ett appendix av Hugo Andersson (Uppsala: Svenska litteratursällskapet, 1928).
- Füßel, Stephan, *Gutenberg och hans verk* (Nora: Nya Doxa, 2000).
- Gallén, Jarl & Filip Liljeholm, "Folkungaättens oäkta gren", i: *Åldre svenska frälseläkter: Ättartavlor*, (red.) Folke Wernstedt, 1:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Garnier, François, *Le langage de l'image au Moyen Âge*, 1–2 (Paris: Léopard d'or, 1982–1989).
- Geete, Robert, "Bland språkets nässlor och kardborrar", *Ord och bild*, 7 (1898).
- Gibbons, Ann, "Biology of the book", *Science*, 357 (2017), DOI: 10.1126/science.357.6349.346
- Gillingstam, Hans, "John Slawekas hustrur, deras släktförbindelser och gods", *Personhistorisk tidskrift*, 45 (1947).
- Gillingstam, Hans, "Ekström: g) Lidköpingsslakten E.", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 13: Ekman–Enwall (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1950).
- Gillingstam, Hans, *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden: Släkthistoriska studier* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1952–1953).
- Gillingstam, Hans, "Esbjörn Kristiernsson Djäkn", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 14: Envallsson–Fahlbeck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1953).
- Gillingstam, Hans, "Johan Slawekas tredje hustrus härstamning", *Personhistorisk tidskrift*, 51 (1953).
- Gillingstam, Hans, "Kyle, släkter", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21: Katarina–Königsmarck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1975–1977).
- Gillingstam, Hans, "Lars Petersson", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 22: Königsmarck–Lilja (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1977–1979).
- Gillingstam, Hans, *Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under medeltiden* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia, 2009).
- Grimm, Jacob, *Deutsche Rechtsalterthümer* (Göttingen: Dieterichschen Buchhandlung, 1828).
- Gödel, Vilhelm, "Hjalmars och Hramers saga: Ett literärt falsarium från 1690", *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 9 (1896).
- Hamberg, Erik, "Rudbeckarnas böcker i Leufstabruk", i: Peter Sjökvist (red.), *Kulturarvsperspektiv: Texter från en seminariereserie om specialsamlingar i Sverige* (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 2018).

- Hamberg, Per Gustaf, "Skandinaviska lagillustrationer från medeltiden: en översikt med särskild hänsyn till Codex Upsaliensis B 68", opublicerat manuskript, Uppsala universitetsbibliotek (1956).
- Hamberg, Per Gustaf, "Kungabilder i svenska laghandskrifter och några paralleller därtill", i: *Proxima Thule: Sverige och Europa under forntid och medeltid: Hyllningsskrift till H.M. Konungen den 11 november 1962* (Stockholm: Norstedts, 1962).
- Hamre, Lars, Troels Dahlerup & Göran Inger, "Kapellgeistlighet", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 7 (Malmö: Allhem, 1963).
- Harrison, Dick, *Kalmars historia: Den begravda staden* (Lund: Historiska media, 2017).
- Hedström, Ingela, *Medeltidens svenska bönböcker: Kvinnligt skriftbruk i Vadstena kloster* (Oslo: Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2009).
- Helander, Hans, *Neo-Latin literature in Sweden in the period 1650–1720: Stylistics, vocabulary and characteristic ideas* (Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis, 2004).
- Helander, Sven, *Ordinarium Lincopensis c:a 1400 och dess liturgiska förebilder* (Lund: Gleerups, 1957).
- Helander, Sven, *Den medeltida Uppsalaliturgin: Studier i helgonlängd, tidegärd och mäsas* (Uppsala: Arcus, 2001).
- Hildebrand, Bengt, "Esbjörn Blåpanna och hans arvingar", *Personhistorisk tidskrift*, 32 (1934).
- Hult, Karin & Gunhild Vidén (red.), *Alexanderlegenderna i tid och rum: Alexander den stores gränslösa historia* (Stockholm: Appell förlag, 2018).
- Hägglund, Anna-Stina, "Gåvor till Heliga Birgittas ära: En studie av donatorsgemenskapen kring Nådendals kloster 1438–1520", *Historisk tidskrift för Finland*, 103 (2018).
- Häkli, Esko, "Papperets kronologi: Årtal i urval": <http://www.nph.nu/pdf-filer/papperets_kronologi.pdf>.
- Jakobi-Mirwald, Christine, *Medeltida bokmåleri: Illustrerat konsthistoriskt lexikon*, övers. och bearbetning Patrik Åström (Lund: Signum, 2012).
- James, Willam, *The principles of psychology*, 1–2 (New York: Henry Holt, 1890).
- Janson, Henrik, "Äkta förfalskning åter bevismaterial", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 67 (2001).
- Jansson, Sven-Bertil, *Konung Alexander: En svensk roman från 1300-talet* (Stockholm: Runica et mediævalia, 2015).
- Johansson, Hilding, "Maria", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 11 (Malmö: Allhem, 1966).
- Johansson, J. Viktor, "De rudbeckianska förfalskningarna i Codex argenteus", *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 42 (1955).
- Koite, Jakob, "Aspenäsätten", i: *Äldre svenska frälseläkter: Ättartavlor*, I:1 (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957).
- Kumlien, Kjell, "Hans Kröppelin", i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 21: Katarina–Königsmarck (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1975–1977).
- Lagerroth, Fredrik, *Den svenska monarkin inför rätta: En författningshistorisk exposé* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972).

- Larsson, Lars-Olof, *Kalmarunionens tid: Från drottning Margareta till Kristian II*, (Stockholm: Rabén Prisma, 1997).
- Liedgren, Jan, "Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev och deras proveniens", i: Olof Jägerskiöld & Åke Kromnow (red.), *Donum Boëthianum: Arkivvetenskapliga bidrag tillägnade Bertil Boëthius 31/1 1950* (Stockholm: Norstedts, 1950).
- Liedgren, Jan, "Johan van Hoynghe och Vicke van Vitzens kapellstiftelser i Kalmar", *Arkivvetenskapliga studier*, 3 (1961).
- Liljedahl, Gösta, "Vattenmärket – pappersmakarens bomärke och kvalitetsbevis", 3–4, *Svensk papperstidning* (1974).
- Lillie, Eva Louise, "O vos omnes qui transitis per viam ... The quotation from the Lamentations 1, 12 in Danish medieval visual art", i: Eva Louise Lillie & Nils Holger Petersen (red.), *Liturgy and the arts in the Middle Ages: studies in honour of C. Clifford Flanigan* (Köpenhamn: Museum Tusulanum Press, 1996).
- Lindahl, Fritze, "Stol", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 12 (Malmö: Allhem, 1972).
- Lindgren, Mereth, *Att lära och att pryda: Om efterreformatoriska kyrkomålningar i Sverige cirka 1530–1630* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1983).
- Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden* (Stockholm: Norstedts, 1975).
- Linton, Mikael, "Regimen regale et regimen politicum", i: *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 13 (Malmö: Allhem, 1968).
- Losman, Beata, *Norden och reformkonsilierna 1408–1449* (Göteborg: Akademiförlag, 1970).
- Lönnroth, Erik, *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1934).
- Lönnroth, Lars & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen*, 1: Från forntid till frihetstid, 800–1718 (Stockholm: Bonniers, 1987).
- Malm, Mats, "Alexander i den fornnordiska traditionen", i: Karin Hult & Gunhild Vidén (red.), *Alexanderlegenderna i tid och rum: Alexander den stores gränslösa historia* (Stockholm: Appell förlag, 2018).
- Melin, Pia, "Folket i bild – om kläder och attribut", i: Janken Myrdal, Pia Melin & Olle Ferm, *Den predikande räven* (Lund: Signum, 2006).
- Moberg, Carl-Allan, *Die liturgischen Hymnen in Schweden: Beiträge zur Liturgie- und Musikgeschichte des Mittelalters und der Reformationszeit*, 1: Quellen und Texte: Text- und Melodieregister (Köpenhamn: Munksgaard, 1947).
- Myrdal, Janken, "Det medeltida Sveriges rikaste bildhandskrift", i: Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld: En samling studier* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia & Kungliga biblioteket, 2004).
- Myrdal, Janken, "Bilder i marginalen på en laghandskrift – en härads hövdingars liv och tankar omkring 1380", *Saga och Sed: Kungl. Gustaf Adolfs Akademiens årsbok*, 2016.
- Myrdal, Janken, "Kvinnosaksfrågan omkring år 1430", *Historisk tidskrift*, 138 (2018).
- Myrdal, Janken, Pia Melin & Olle Ferm, *Den predikande räven* (Lund: Signum, 2006).

- Nilsén, Anna, *Program och funktion i senmedeltida kalkmaleri: Kyrkmålningar i Mälardalen och Finland 1400–1534* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1986).
- Nilsén, Anna, *Kyrkorummets brännpunkt: Gränsen mellan kor och långhus i den svenska landskyrkan: Från romanik till nygotik* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 1991).
- Nilsén, Anna, *Focal point of the sacred space: The boundary between chancel and nave in Swedish rural churches: From Romanesque to Neo-Gothic* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2003).
- Nilsén, Anna, "Reform and pragmatism: On church art and architecture during the Swedish Reformation Era", i: Tuomas M.S. Lehtonen & Linda Kaljundi (red.), *Re-forming texts, music and church art in the early modern art* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016).
- Nisbeth, Åke, "Ordet som bild", *Runica et medievalia*, Scripta maiora 1 (Stockholm, 1955).
- Nordström, Johan, *De yverbornes ö: Sextonhundrataletsstudier* (Stockholm: Bonniers, 1934).
- Norberg, Rune, "Nordisk medeltid", i: *Bildkonsten i Norden*, 1: Vår äldsta konst (Stockholm: Prisma, 1974 [1950]).
- Nordin, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Eslöv: Symposion, 2000).
- Nordin, Jonas, *Frihetstidens monarki: Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2009).
- Petersen, Nils Holger, "Liturgical representation and late medieval piety", i: Eva Louise Lillie & Nils Holger Petersen (red.), *Liturgy and the arts in the Middle Ages: Studies in honour of C. Clifford Flanigan* (Köpenhamn: Museum Tusulanum Press, 1996).
- Rahmqvist, Sigurd, "Sandbroätten – en uppländsk frälsesläkt och dess gods", *Personhistorisk tidskrift*, 76 (1978).
- Raneke, Jan, *Svenska medeltidsvapen*, 1–3, andra uppl. (Nora: Nya Doxa, 2001).
- Reinholdsson, Peter, *Uppror eller resning? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige* (Uppsala: Uppsala universitet, 1998).
- Retsö, Dag, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520* (Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, 2009).
- Rindal, Magnus & Knut Berg, *King Magnus Hákonsson's laws of Norway and other legal texts: Gl. kgl. saml. 1154 fol. in the Royal Library, Copenhagen* (Oslo: Selskapet til utg. av gamle norske håndskrifter, 1983).
- Ringbom, Sixten, "Bild och avlat", 1–2, *Iconographisk post: Nordisk tidskrift för ikonografi*, 83:3–4 (1983).
- Rosén, Jerker, "Drottning Margaretas svenska räfst", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 20 (1950).
- Rosén, Jerker, *Svensk historia*, 1: Tiden före 1718, tredje uppl. (Stockholm: Bonniers, 1962).
- Rosén, Jerker, "Konungsräfst", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 9 (Malmö: Allhem, 1964).

- Sandgren, Eva Lindqvist, "Christina Hansdotter Brask: Reading and pictorial preferences in a Birgittine prayer book", i: Virginia Blanton, Patricia Stoop & Veronica O'Mara (red.), *Nun's literacies in medieval Europe: The Antwerp dialogue* (Turnhout: Brepols, 2017).
- Sandgren, Eva Lindqvist, "Nordeuropa", i: *Geschichte der Buchkultur*, 5: Gotik 2 (Graz: ADEVA, 2018).
- Schück, Henrik, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: Dess förhistoria och historia*, 3:2 (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1933).
- Schück, Henrik, *Stockholm vid 1400-talets slut*, På uppdrag av Svenska akademien omarbetad och utg. av Tord O:son Nordberg (Stockholm: Hugo Geber, 1951).
- Schück, Henrik & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1: Sveriges litteratur till frihetstidens början (Stockholm: Hugo Geber, 1911).
- Schück, Herman, *Rikets råd och män: Herredag och råd i Sverige 1280–1480* (Stockholm: Vitterhetsakademien, 2005).
- Seip, Didrik Arup, "Leikarar", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Silverstolpe, Carl, *Klosterfolket i Vadstena: Personhistoriska anteckningar*, 1–2 (Stockholm: Norstedts, 1898–1899).
- Sjöberg, Nils, *Svenska porträtt*, 1: Samlingarne vid Uppsala universitet (Stockholm: Svenska autografsällskapet, 1903).
- Sjögren, Paul, *Släkten Trolles historia intill år 1505* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1944).
- Stolt, Bengt, *Medeltida teater och gotländsk kyrkokonst* (Visby: Ödin/Hanseproduktion, 1993).
- Strindberg, August, *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller Ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*, 2 (Stockholm: Fritzes, 1882).
- Ståhle, Carl Ivar, *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1958).
- Ståhle, Carl Ivar, "Lagspråk", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Ståhle, Carl Ivar, *Studier över Östgötalagen: Efter författarens efterlämnade manuskript*, utg. Gösta Holm (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 1988).
- Sundqvist, Birger, *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420: Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1957).
- Sveriges medeltida personnamn: Förnamn*, 3: Hans-Iogærdh (Uppsala: Arkivet för ordbok över Sveriges medeltida personnamn, 1995–2006).
- Taitto, Ilkka, *Graduale Aboense 1397–1406: Näköispainos käsikirjoituskatkelmasta* (Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002).
- Wallén, Per-Edwin, "Leikarar", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 10 (Malmö: Allhem, 1965).
- Wattenbach, Walther, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, tredje uppl. (Leipzig: Hirzel, 1896).
- Wessén, Elias, *Svensk språkhistoria*, 3: Grundlinjer till en historisk syntax, andra uppl. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1965).

- Wiktorsson, Per-Axel, ”Handskrifter som mötts. Spår av ett stormansbibliotek i Uppland”, i: Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld* (Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia & Kungliga biblioteket, 2004).
- Wiktorsson, Per-Axel, *Skrivare i det medeltida Skara stift* (Skara: Skara stiftshistoriska sällskap, 2006).
- Wiktorsson, Per-Axel, *Skrivare i det medeltida Sverige, 1–4* (Skara: Skara stiftshistoriska sällskap, 2015).
- Åström, Patrik, *Senmedeltida svenska lagböcker: 136 lands- och stadslagshandskrifter. Dateringar och dateringsproblem* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2003).
- Åström, Patrik, *Tendensen i Kristoffers landslag* (Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet, 2016).
- Åström, Patrik, ”En nyfunnen medeltida handskrift av Magnus Erikssons landslag”, i: Elin Andersson & Emil Stenback (red.), *Böckerna i borgen: Ett halusekel i Roggebiblioteket* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2018).
- Äldre svenska frälseläkter: Attartavlor, I:1; II:1*, red. Folke Wernstedt/Hans Gillingstam (Stockholm: Riddarhusdirektionen, 1957, 2001).
- Öberg, Jan, ”Kanutus Johannis”, i: *Svenskt biografiskt lexikon*, 20: Ingeborg–Katarina (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1973–1975).